

НАША ПОЉОПРИВРЕДА И ШУМАРСТВО

ГОДИНА VI

ТИТОГРАД, 1960

БРОЈ 3

Инж. Душан ВУЧКОВИЋ

Стање и проблеми заштите природе у НР Црној Гори

Прије него што приступимо излагању стања и проблематике заштите природе код нас у НР Црној Гори, неопходно је потребно сагледати проблем заштите природе у свијету уопште, а посебно шта је на том пољу урађено досада у другим нашим народним републикама.

1. Проблематика заштите природе у свијету

Нагли пораст становништва у свијету, нерационално коришћење многих природних добара, огроман пораст потрошње тих добара због повећања броја становништва и подмирења његових многобројних потреба, као и врло велик развој науке и технике, наметнули су проблем заштите природе, односно заштите цјелокупног природног оквира у коме се одвија живот људских заједница као свјетски проблем. Дјеловање човјека одн. људског друштва, на измјену природе и законитости које у њој владају, врши се врло брзо и организовано. То дјеловање имало је и има много позитивног са гледишта стварања повољнијих животних услова и подмирења потреба друштва, али истодобно оно је проузроковало и проузрокује низ негативних посљедица, нарочито код уништавања оних природних добара од којих у битности зависи могућност живота и опстанка у појединим крајевима. Наука и техника су на пр. омогућиле да се користе велике површине неплодних области — пустиње, мочваре, поларне области и др. у САД, Азији, многим крајевима Совјетског Савеза итд. Имао сам, напр., прилике да видим што је у неким крајевима САД урађено конзервацијом воде, подизањем брана и стварањем великих водених резервоара у државама Аризона, Њу Мексика и

др., гдје се преко наводњавања и минералних ђубрива у полупустињама узгајају плантаже лимуна, поморанџи и др. пољопривредних култура. Али, како је још Енгелс у „Дијалектици природе“ истакао, ништа се у природи не збива изоловано, свака појава утиче на другу. „Не ласкајмо себи сувише због наших људских побједа над природом, каже Енгелс, јер нам се она свети. Иако свака побједа има у првом реду посљедице које смо очекивали, она у другом и трећем реду има сасвим друге непредвиђене посљедице које врло често поништавају оне прве“. „Људи, каже Енгелс, који су у Месопотамији, Грчкој, Малој Азији и другдје искрчили шуме да би добили зиратно земљиште, нијесу ни слутили да су тиме поставили темеље данашњој пустоши тих земаља, лишивши их, заједно са шумама, и центара за сакупљање и задржавање влаге...“ Познате су многобројне рђаве посљедице уништавања шума у нашој земљи, специјално у подручју Крша, Македоније, многих крајева Србије итд.

С друге стране, треба истаћи промјене које човјек врши уношењем нових органских врста у крајеве гдје их раније није било, чиме су изазване крупне промјене у саставу живог свијета тих крајева. Нијесу ријетки случајеви да су те измјене створиле нове проблеме на које се није ни помишљало. Да наведемо само неколика примјера. На острво Нови Зеланд, европски досељеници су донијели многе нове врсте птица и сисара који су проузроковали изумирање приличног броја домаћих врста, а неке увезене врсте постале су праве штеточине (кунић, чворак). Или, случај уношења кунића у Аустралију који је постао толики штеточина да према неким процјенама он утроши толику количину биљне хране која би била довољна за прехрану 40 милиона оваца. Многа су средства употребљена за његово сузбијање и тек је примјена неког вируса показала добре резултате. Или, супротан случај са истим вирусом, који је један љекар у Француској примијенио да уништи куниће на свом имању, а што је изазвало катастрофално ширење тог вируса не само у Француској, већ и у Белгији, Холандији, Њемачкој и Енглеској, због чега је угрожена популација кунића у тим земљама. Најзад, примјер уношења мунгоса на острво Јамајку у циљу уништавања пацова, проузроковао је крупне промјене у саставу живог свијета тог острва тако да је већ послје 20 година мунгос постао опасна штеточина. У нашој земљи неки научници сматрају да је уношење америчких врста пастрмки у наше салмонидне воде у знатној мјери запријетило нашим домаћим ендемичним врстама пастрмки, чији је квалитет далеко изнад увезених врста и тако даље.

Исто тако, штетно дјеловање човјека долази до изражаја уништавањем постојеће флоре или фауне у појединим краје-

вима, чиме се ремети биолошка равнотежа и уништавају ријетки или карактеристични примјерци флоре или фауне или њихових група.

Најзад, треба поменути и негативан утицај човјека на нерационално коришћење или упропашћивање појединих цјеловитих природних објеката који имају карактеристике националних паркова, прашума, резервата и сл., а који треба да служе првенствено у научне сврхе или за друге друштвено-корисне, нематеријалне циљеве. Или упропашћивање разних географских, геолошких, палеонтолошких и геоморфолошких објеката и појава у природи — извори, водопади, језера, глечери, пећине и др. карактеристични феномени крша, формације стијена, геолошки слојеви и наслаге, плаже итд.

Отуда потреба да се коришћење и живе и мртве природе врши уз претходно проучавање и познавање законитости у природи које управљају животним заједницама и то, како каже академик Др. С. Станковић, не само природним, него и заједницама које човјек сам ствара у виду пољских и шумских култура, као и уз очување природних љепота и карактеристика.

Једино тим путем моћи ће се успјети да се природа разумно користи и да се ускладе захтјеви разних привредних грана и области са другим потребама које намеће савремено друштво. Треба имати на уму да огроман напредак науке, технике, механизације, електрификације, подизање великих градова, индустријских центара итд. намеће нове захтјеве друштва у подмирењу његових различитих нематеријалних потреба — одмора, разоноде, бављења и уживања у природи, освјежавања, опоравка итд., као и у уживању свих постојећих феномена живе и мртве природе.

Због наведених и других разлога, заштита природе претставља проблем који интересује све народе и земље свијета и захтијева међународну сарадњу. У 1913 години одржан је први међународни конгрес који се бавио питањима заштите природе. А већ од 1948 год. постоји Међународна унија за заштиту природе и природних добара, чији је Секретаријат у Брислу, а њена VII генерална скупштина треба да се одржи јуна ове године у Варшави и Кракову. На задњем засједању Међународне уније закључено је, поред осталог, да се замоли УНЕСКО да се узме у обраду наставног плана за школе читав комплекс питања односа дјете према њиховој околини, чувања природе и природних добара. — Од иностраних земаља гдје је заштита природе нарочито добра треба истаћи Шведску, СССР, Пољску, Чехословачку, Швајцарску, затим САД и др. Службе заштите природе у другим европским и ваневропским земљама су различито организоване, али свуда врло добро функционишу и оне су дале и дају врло корисне резултате.

2. Проблеми заштите природе у ФНРЈ и њихово рјешавање

Проблем заштите природе и потреба његовог рјешавања у новој Југославији уочен је одмах при стварању нове државе. Тако је већ 1945 године донесен Закон о заштити споменика културе и природњачких реткости. Али, већ у 1946 г. донесен је нови Општи закон о заштити споменика културе и природних реткости, који је дао базу за доношење републичких закона у овој материји. Једино је НР Србија 1948 г. основала посебан Закон за заштиту и научно проучавање природних реткости, док су код свих осталих република основани заједнички заводи за споменике културе и природних ријеткости. У Словенији служба заштите природе функционише још од 1945, у Србији од 1948, Б и Х од 1953 г., у Македонији од 1958 г., док у НР Црној Гори ова служба практично ни до данас не постоји.

У другим народним републикама стављени су под заштиту многи објекти разног карактера тј. ботанички, геолошко-географски, зоолошки, шумарски, историски, итд. (у НР Србији око 120 разних објеката, у НР Словенији приближно као у НР Србији, итд.).

У циљу усклађивања, обједињавања и унапређења рада на заштити природе у оквиру цијеле земље, одржавана су међурепубличка савјетовања, а 1958 г. образован је Координациони одбор за заштиту природе ФНРЈ. Пошто не постоји никаква савезна установа нити друштво за послове заштите природе, то је у овој години у оквиру Друштва конзерватора ФНРЈ формирана Секција за заштиту природе.

Инсистирања републичких стручњака за заштиту природе — да се донесе савезни закон о заштити природе, нијесу успјела. Прошле године донесен је нови, савезни, Општи закон о заштити споменика културе, по коме се заштита природних ријеткости регулише републичким законом.

Иако је, како је већ речено, у другим народним републикама доста урађено на заштити природе, ипак су проблеми ове врсте свуда у Југославији још увијек велики. Од тих проблема, који су заједнички за све народне републике, изнијећемо само неке, који или нијесу уопште ријешени или су само дјелимично рјешавани.

Наводимо најприје сам проблем заштите природе, тј. које све објекте или коју материју треба схватити под појам „заштита природе“. И у ранијим савезним законима о заштити споменика културе и природних ријеткости и у новом савезном Закону о заштити споменика културе, не говори се о заштити природе већ само о заштити природних ријеткости. Иста је ситуација у том погледу и у свим републичким законима.

Међутим, потребе савременог друштва и досадашње искуство и у нашој земљи и иностранству неминовно намећу да се

материја заштите природе не може ограничити само на природне ријеткости као објекте научне, естетске или друге вриједности, већ треба да обухвати све мјере за заштиту природе у цјелини ради очувања природне равнотеже и еколошких принципа, затим заштиту зелених површина око градова и др. насеља, парк-шуме, паркове, меморијалне предјеле и објекте, воде, језера, плаже и разне друге објекте и појаве у природи које се не могу уврстити у природне ријеткости. Служба заштите природе треба да усмјерава рационално коришћење природе и њених добара и да служи усклађивању захтјева и интереса разних привредних грана и области са другим, непривредним потребама савременог друштва.

За потврду мишљења да заштита природе треба да обухвати и објекте који нијесу природне ријеткости наводимо само проблеме загађивања ријека и упропашћавања плажа. Познате су свакоме растуће потребе савременог друштва за воду. Огроман развој разних индустријских грана већ је створио и ствара врло озбиљне и разноврсне проблеме загађености вода разним отпадним, штетним органским и неорганским материјама и неотровним, али тешко растворљивим материјама. Зар није друштво као цјелина заинтересовано за рјешавање ових проблема, зар воде не треба заштитити и зар су воде природне ријеткости? С друге стране, сви смо свјedoци кварења или упропашћавања на разне начине наших на далеко познатих плажа, а ко може бити позванији да им пружи потребну заштиту од органа заштите природе и зар се наше плаже могу сматрати природним ријеткостима?

Друго битно питање јесте проблем организације службе заштите природе. Како је већ наведено, ова служба је у свим народним републикама, изузев Србије, укључена у заводе за заштиту споменика културе и природних ријеткости. Међутим, заштита споменика културе и заштита природе претстављају двије сасвим различите дјелатности заштите, јер заштита споменика културе је заштита производа људи, људског друштва, док заштита природе обухвата заштиту творевина природе и то у највећем броју живих објеката у природи. С друге стране, постоји и разлика у карактеру и систематици природних објеката, другачији је метод рада заштите, појмови и елементи заштите природе су шири и разноврснији, а и материјална и правна природа објеката је различита код наведених дјелатности. — Из ових разлога службу заштите природе треба одвојити од службе заштите споменика културе и формирати у свакој републици посебне заводе за заштиту природе, тј. одвојено од завода за заштиту културних споменика.

Да би служба заштите природе могла правилно и ефикасно дјеловати, она мора укључивати стручњаке разних специјалности. Стога та служба, односно републички заводи за заштиту природе треба да имају колективни орган управљања састављен

од претставника разних струка и служби и друштвених организација непосредно заинтересованих за заштиту природе.

Сљедеће важно питање у овој материји јесте одређивање номенклатуре објеката које треба заштитити и ступња и режима заштите. Од правилности одређивања ових питања зависиће умногоме јасно и правилно формулисање законских одредаба и ефикасно спровођење заштите. Међутим, овдје има доста тешкоћа. Ни у међународним форумима по овим питањима, ни у пракси разних земаља, нијесу изједначена ни усклађена гледишта, јер су, напр., тип, сврха и карактеристике националних паркова и резервата у САД различити од оног у европским зем-

Дурмитор — Шкрчко језеро

љама. Па и у европским земљама постоје у томе разлике — напр., између схватања сјеверно-европских држава (Финска, Шведска) и западно-европских земаља, а постоји и специјално швајцарско гледиште. У вези с овим на међуреpublicком савјетовању о заштити природе у 1958 години закључено је да се у новим законима о заштити природе узме као основа за категоризацију природних објеката Bourdelle-ов предлог номенклатуре, чиме ће се дати и назив односно дефиниција појединих објеката (напр., национални парк, резерват, парк-шума и сл.), што досада код нас није свуда

постојало, или су постојале разлике у схватањима шта се подразумева под истим појмом.

Пошто су републичким законима о шумама, законима о лову и законима о слатководном рибарству, поједине биљне, односно животињске врсте стављене под одређени вид заштите, настаје потреба провођења одговарајућих измјена у поменутих републичким законима, у складу са законима о заштити природе.

Досадашње искуство у другим републикама, а и у Црној Гори у погледу националних паркова, показало је да заштита објеката није била довољна, да прописи о заштити нијесу свуда и увијек поштовани, итд. Несумњиво је да су неки заштићени објекти стално изложени пријетњама напада од разних привредних грана, нарочито дрвне индустрије, пољопривреде, грађевинарства, електропривреде, туризма итд. Са гледишта наведених и других привредних грана разумљива су њихова настојања, али и ту увијек треба наћи најбоља рјешења са гледишта друштвене заједнице као цјелине усклађујући захтјеве заштите природе и интересе и потребе привреде.

Неће бити сувишно ако се наведу и поједина мишљења да је заштита природе луксуз за наше прилике, да она спречава развој привреде, промета и сл., а да код нас природа није угрожена до те мјере да се сама не би могла очувати. Тешко је прихватити овакво гледиште јер су чињенице о научној, културној, васпитној и рекреационој улози заштите природе небориве и претстављају растуће потребе савременог друштва с којима се мора рачунати, а досадашња искуства несумњиво доказују потребу заштите.

Наредно питање је тзв. активна заштита појединих објеката, за разлику од досада разматране тзв. пасивне заштите. Под активном заштитом подразумева се побољшање садашњег стања и изгледа извјесних значајнијих споменика природе који су оштећени у прошлости, или стварање потребних услова за одржавање појединих биљних или животињских врста на појединим налазиштима. Такви су, напр., водопади Пливе у Јајцу, који су по ријечима проф. Певалека, свјетски познато налазиште праčovјека, у Хрватској изгубило је изглед полупећине, у познатој Обедској Бари у Срему недостатак воде појединих година угрожава опстанак птица, разни каменоломи и вађење пијеска су угрозили или јако оштетили поједине објекте и морске плаже, поједине карактеристичне биљне формације, групе или појединачна стабла на нашем Приморју су оштећени или изложени опасности од туриста итд. Нема сумње да ће и активна врста заштите природе имати посла на много мјеста.

Уз пасивну и активну заштиту природе треба нагласити и потребу научног проучавања и истраживања заштићених објеката јер би без тога служба заштите природе свакако била не-

потпуна. За таква проучавања ова служба ће морати да тражи и налази одговарајуће стручњаке у разним установама и службама.

За ефикасну заштиту природних објеката и успјешно обављање службе заштите природе потребна је помоћ овој служби од народних одбора, републичких и локалних установа, завода, научно-истраживачких институција, привредних и друштвених организација, те много већа пропаганда у области заштите природе. На заштити природе треба да се ангажују у првом реду органи шумарске, пољопривредне, рибарске, водопривредне, културне, здравствене и просвјетне службе, затим заводи и научно-истраживачке установе, а од друштвених организација ССРН, Народна омладина, разна стручна друштва, а онда ловачки савез, савези спортских риболоваца, туристички савези, културно-просвјетни савези, савези извиђача, планинарско-смучарски савези, као и коморе и удружења привредних организација.

На пољу пропаганде заштите природе постоји за сада само часопис „Заштита природе“ који од 1950 године издаје периодично Завод за заштиту природе и научно проучавање природних реткости НР Србије. То је свакако недовољно, па се намеће потреба да и дневна штампа, радио-станице, филм, телевизија, народни универзитети и друге културно-просвјетне установе упознају ширу јавност с проблематиком те службе и пропагирају значај и важност заштите природних објеката.

3. Проблеми заштите природе у НР Црној Гори

Питања заштите природе у НР Црној Гори требало је рјешавати на бази Закона о заштити споменика културе и природних ријеткости у НР Црној Гори из 1949 г. који је и сада на снази. По том Закону сви покретни и непокретни културно-историски, умјетнички и етнографски споменици, као и природне ријеткости зоолошког, ботаничког, геолошко-палеонтолошког, минералошко-петрографског и географског карактера или нарочите природне љепоте, без обзира чије су власништво и у чијем се посједу налазе, стоје под заштитом државе. На бази тог Закона основан је и ради као републичка буџетска установа Завод за заштиту споменика културе и природних ријеткости. Али, служба заштите природних ријеткости, одн. заштите природе није стварно никад постојала нити данас постоји, нити је путем овог Завода нешто важније урађено у вези с том службом. У пом. Заводу нема ни данас по систематизацији радних мјеста ниједно радно мјесто за послове заштите природе. С друге стране, несумњиво је да Црна Гора располаже многим објектима у природи које треба заштитити. Може се чак без претјеривања казати да код нас има толико објеката и по броју и по разноврсности, њиховој љепоти и интересантностима, да се у том погледу можемо такмичити не

само са другим нашим републикама већ и са многим другим земљама.

Ипак је, преко других закона, пружена најнужнија заштита бар неким објектима шумарско-зоолошке природе односно флоре и фауне.

Тако је на бази Закона о лову из 1949 г. ради заштите појединих ријетких и проријеђених врста заштићене дивљачи, осим ловостаје, прописана и забрана њиховог лова за одређено вријеме.

На основу Закона о шумама из 1950 г. шумска подручја Ловћен, Биоградска Гора и Дурмитор проглашена су 1952 г. посебним законом националним парковима. — Законом о шумама било је прописано да се сјеча мунике, молике и тисе може вршити само по дозволи Министарства пољопривреде и шумарства.

Дурмитор — Савин кук

На бази Закона о слатководном рибарству из 1957 г. одређени су поједини дијелови риболовних вода и више подручја у којима је забрањен лов или свих или одређених врста риба. Истим Законом прописана је забрана уношења нових врста риба у риболовне воде без претходног одобрења републичког органа управе за послове пољопривреде. Посебно треба истаћи да је овим За-

коном забрањено трајно или привремено загађивање риболовних вода отпадним водама и материјама које трују, убијају или опијају рибу, рибљу икру и организме који служе рибама за храну, те прописана обавеза индустријских и др. предузећа која употребавају воду у преради органских и неорганских материја да, ако се утврди да отпадна вода штетно дјелује на рибе, подигну и одржавају уређаје за хемиско, биолошко и механичко пречишћавање воде. Исто тако забрањено је загађивање вода и избацивањем из пловних објеката нафте, уља и остатака од дератизације бродова ван одређених мјеста.

Новим републичким Законом о шумама из 1959 г. одређене су тзв. шуме и шумска земљишта са посебном намјеном, тј. национални паркови, резервати, школске шуме и парк-шуме и дата њихова дефиниција. По овом Закону национални паркови претстављају нарочите природне љепоте и ријеткости или су од посебног научног или историског значаја; резервати су шуме које због својих биолошких, историских или других посебних разлога треба нарочито заштитити; школске шуме су шуме за потребе науке и наставе, а парк шуме су шуме око градова, индустријских насеља, љечилишта, бања и других насељених мјеста које претстављају зелене појасеве и које служе за одмор и излете. Свим овим шумама са посебном намјеном, по закону, управљају они органи који буду одређени прописима о проглашавању односно одређивању тих шума. Досада није одређен ниједан резерват ни школска шума, а само је НОО-е Бијело Поље прогласио парк шумом шуму око бање Недакуси. Овим Законом дато је овлашћење Секретаријату за пољ. и шумарство Извршног вијећа да може прописати забрану сјече појединих ријетких или нарочито важних врста дрвета или одредити посебне услове за њихову сјечу.

Кад је ријеч о прописима за заштиту појединих биљних или животињских врста у Црној Гори, неће бити сувишно ако поменимо да је у бив. црногорској држави по Распису о шумама из 1909 г., који је важио као закон о шумама на подручју старе Црне Горе све до ступања на снагу југословенског З.О.Ш. у 1930 г., била забрањена сјеча тисе, цеврастог јавора и мечје лијеске у државним, племенском, општинским, сеоским и црквеним шумама без одобрења Министарства унутр. дјела. По Закону о лову из 1910 г., који је важио до ступања на снагу југословенског Зак. о лову из 1931 г., било је забрањено ловити јелене, кошуте, дивље јарце, дивокозе, тетребе (женке) и фазане; само у предјелима у којима би се ова дивљач умножила, могао је министар унутр. дјела одобрити лов.

Несумњиво је да су одредбе навед. закона помогле заштити одређених објеката и биљних и животињских врста, али је исто тако јасно да су оне непотпуне и недовољне за заштиту свих оних разних других објеката и врста којима је потребна заштита.

Посебно, пак, треба нагласити неријешено питање наших националних паркова. Неколико покушаја републичких органа управе за послове шумарства да се измијене и допуне одредбе Закона о проглашењу националним парковима пом. шумских подручја, као и да се донесу ближи прописи о управљању национал. парковима — нијесу успјела. Данас је стање такво да тим парковима управљају надлежна шумска газдинства, осим национал. парка Ловћен којим управља НОО-е Цетиње, иако без законске или друге одредбе о томе, границе ниједног парка нијесу још одређене, нити су донесени ближи прописи о управљању парковима. Битне тешкоће код одређивања граница пракова Ловћен и Дурмитор претстављају рјешења величине тзв. строго заштитних зона, режима у границама паркова, рјешења питања приватног пољопр. земљишта у оквиру паркова и рјешења коришћења дрвета, паше и других споредних шум. производа, љетњих а дјелимично и сталних насеља, као и водопоја у оквиру паркова. Сва наведена питања су досада углавном ријешена само за нац. парк Биоградска Гора, гдје их је било и најлакше ријешити, иако је и ту било тешкоћа. Нема сумње да није лако наћи одговарајућа рјешења за сва наведена питања, која би задовољила неопходне захтјеве заштите тих подручја с обзиром на њихове природне и друге карактеристике и све оно што се од њих данас тражи и што ће се убудуће тражити, и, с друге стране, не оглушити се о потребе околног становништва које је углавном сиромашно. Стога, по нашем мишљењу, за рјешења свих поменутих питања треба провести детаљна испитивања свих елемената који су од битног утицаја на правилно рјешење ових проблема. Но, потребно је посебно нагласити рјешења наведених питања треба сматрати хитним. Сматрамо да у њиховом рјешавању треба да узму учешћа осим органа заштите природе, и претставници надлежних народних одбора, шумских газдинстава, заинтересованих републичких органа управе, привредних, друштвених и политичких организација.

Што се тиче ефикасности заштите наведених објеката и врста флоре и фауне, по пом. законским прописима може се рећи да она скоро нигдје није била задовољавајућа. Томе су углавном разлози отсуство службе заштите природе, немање искустава у области заштите, природе, немање одговарајућих кадрова итд. У вези са овим треба посебно нагласити изградњу и подизање разних објеката у националним парковима без сарадње с одговарајућим републичким органима и установама, због чега је дошло до тога да су поједини објекти или радови изведени на начин, мјесто и од материјала који не одговара условима парка ни њиховом амбијенту. Сасвим случајно су напр., републички органи управе за послове шумарства у задњем моменту спријечили да се код Биоградског Језера не подигне метална чесма с бетонским коритом, што би било у потпуном нескладу са природним елементима

парка, те су наведени објекти начињени од дрвета и сада је то складно и даје утисак да се ту ради о природном извору, иако је ту вода доведена. У националном праку Дурмитор неодговарајућом изградњом стазе око великог језера на неким дијеловима, упропашћен је природни облик и изглед тих дијелова, што јако одудара од њиховог природног амбијента. Тако је урађено иако је по нашем мишљењу, наше планинарске организације поставиле су у националном парку Дурмитор неестетске тј. непотребно велике ознаке и путоказе. Неодговарајућих радова било је у мањем обиму и у национал. парку Ловћен и у Биоградској Гори. Све се то догађа и поред тога што за сваки национални парк постоји елаборат са оријентационим програмом радова у парку, који је прије десетак година израдио инж. А. Крстић, а по један примјерак елабората је предат ондашњим надлежним органима срезова.

У погледу Биоградске Горе сматрамо да треба нарочито подвући стална и упорна настојања Комбината индустрије дрвета „В. Крушић“ из Мојковца да се дозволи сјеча шуме, иако само лежећих, дефектних, презрелих и сличних стабала, тј. тзв. санитарне и узгојне сјече. Са гледишта пом. предузећа, такви захтјеви су природни како због непосредне близине шуме, тако и због врсте и структуре расположивих дрвних маса. Али, природа овог подручја, његов карактер и његови основни задаци који су били одлучујући код његовог проглашења за национални парк, тј. ванредне природне и туристичке љепоте с једне стране, и недирнута прашума састављена од многобројних шумских, а нарочито лишћарских врста као објекат изванредне биолошке и научне вриједности, с друге стране, неспојиви су са било каквом експлоатацијом шуме. Треба имати на уму да је оваквих подручја односно објеката врло мало и у нашој земљи и у Европи, а узимајући у обзир његову одличну приступачност, не може се с њим у наведеним карактеристикама упоређивати ниједно подручје у нашој земљи. Ово подручје је познато увелико и ван наше земље, њега су обилазили разни научни радници из Европе и за њега влада изузетно велико интересовање и код наших и иностраних научних кругова, у првом реду биолога, ботаничара, зоолога, фитоценолога и шумара. Отуда би свако мијешање човјека у природне односе који постоје у придним заједницама овог парка, онемогућило научна проучавања структуре и међусобних односа биљних заједница које се вријековима развијају скоро искључиво под утицајем природних сила, као и животињског свијета у овом подручју, те установљење законитости њиховог природног развоја. Ово је гледиште, поред осталих, и Биолошког института НР Србије, Академског савјет ФНРЈ, који је на свом засједању од 19-II-1958, разматрао питања заштите посљедњих остатака прашума у нашој земљи донио закључак „да се придружује свим настојањима да се прашума Перућица...

и прашума у области Биоградског Језера у Црној Гори употпуно-сти заштите као велике природне реткости не само наше земље, него и читаве Европе. Њихова експлоатација, у ма ком виду, донијела би сасвим незнатне материјалне користи, али би зато уништила неповратно природне реткости које свједоче о прошлости биљног покривача наше земље. Уз то би се још у свјетској научној јавности изградило увјерење да ми нијесмо у стању да сагледамо вредност таквих природних реткости, што би свакако штетило културном престижу Југославије“.

Као посебно питање које треба ријешити на одговарајући начин у нашим националним парковима јесте питање лова у њима. И Биоградска Гора и Дурмитор претстављају истовремено и државна ловишта у којима се врши отстрел високе дивљачи по посебним одобрењима, а врши се и подизање мањих ловно-техничких објеката.

Од интересантних карактеристика флоре и вегетације код нас наведимо да је по Др. В. Блечићу данас познато у Црној Гори 2.837 врста и подврста цвјетница и папрати, од чега су 220 ендемити Балк. Полуострва, а 20 претстављају ендемите Црне Горе. По наводима истог научног радника, од свих области Балканског Полуострва Црна Гора има највише алпских флорних елемената (око 171 врсту) међу којима се налази неколико биљака које нијесу заступљене ни у једној области Балк. Полуострва. Од ендемних и реликтних врста Балканског Полуострва треба навести састојине молике (*Pins reuce*) у подручју Чакора, Плава Гусиња и Мурине, а велике чисте састојине ендемне врсте мунике (*P. heldreichii* var. *leucodermis*) у Штитову претстављају јединствен примјер у нашој земљи. Необично лијеп утисак оставља ванредна састојина црног бора и подстојне букве на мјесту зв. Црна Пода на путу Мојковац — Ђурђевића Тара, као и чисте састојине црног бора у области Косанице и Потпећа у Пљеваљској општини. Врло густе и старе, а танког пречника, састојине букве изнад јеле у области Комова — какве се ријетко гдје могу наћи — су веома интересантне за научна шумарска и биолошка истраживања. Као карактеристичне биљне формације треба поменути и разне облике и врсте нашег субмедитеранског и медитеранског подручја, толико важног и интересантног не само са гледишта биологије, већ и са естетског и туристичког становишта. Дјелатност заштите природе треба и овдје да дође до изражаја. Овдје треба додаи и веома интересантан Тиватски парк са многим егзотима.

По нашим планинама и шумама расте врло велик број љековитог биља, од којег нажалост појединим врстама у неким крајевима, због неконтролисаног и нерационалног коришћења, пријети истребљење. Др. Ј. Туцаков наводи, напр., да је 1948 г. затекао на Жабљаку неколико хиљада килограма покварене и иструле линцуре (*Gentiana lutea*), а због њеног претјераног и нерационалног коришћења исте године констатовао је да је на Жабљаку

и даље, пењући се по кршу уз Дврмитор, линцуре било много мање него прије рата, а 1957 г. „налазили смо само понегдје на понеки јадан стручак“. Што се тиче количина разног љековитог биља које наше земљорадничке задруге откупљују у Црној Гори, по подацима Главног задручног савеза НРЦГ, оне износе, напр., 1959 г. 585.932 кг. у откупној вриједности од око 43,700.000 динара, а у продајној вриједности 53,600.000 динара.

Нема сумње да у појединим подручјима треба хитно пружити заштиту неким врстама љековитог биља како из привредних разлога тако и са гледишта заштите природе. Раније, тј. у 1949 г., ондашње Министарство пољопривреде и шумарства је само за ту годину било забранило сакупљање једино коријења велелиба (*radix belladonae*), а од тада није ниједној врсти овог биља пружена никаква заштита.

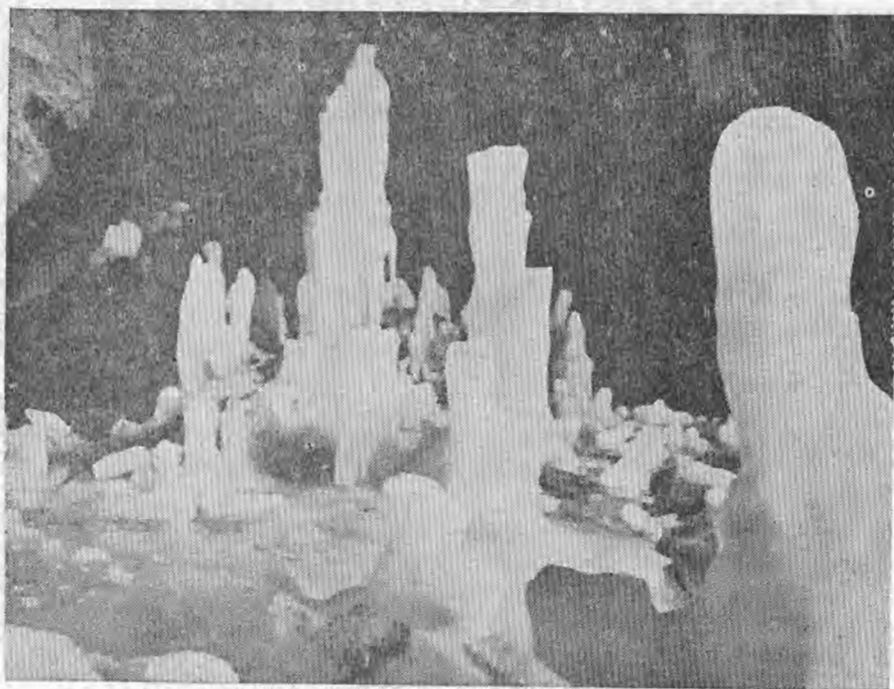
На доста мјеста налазе се појединачна стабла разних врста дрвећа која би, због њихових димензија, старости, облика круне или њиховог историског значаја, требало заштитити. Понегдје постоје и поједина стабла егзота којих нема нигдје у нашој земљи, напр., *Hovenia dulcis* — бонбон дрво у Херцеговном, које је детерминисао проф. Др. М. Анић.

У области заштите риба и водоземаца уопште, посебно истичемо потребу заштите ендемног водоземца *Triturus alpestris montenegrinus* који је пронашао једино у Букумирском Језеру близу Рикавца поред катуна Мокре (недалеко од Лијеве Ријеке) Др. М. Радовановић.

Као питања која треба проучити код заштите риба наводимо патиње уношења калифорнијске пастрмке у ријеке Зету и Морачу, затим питање заштите зетске мекоусне пастрмке (*Salmo thymus obtusirostris*, Kar.), те питање могућности и потребе заштите главатице (*Salmo marmoratus*, Cuvier) чија су главна аналазишта у ријекама Зети и Морачи и Скадарском Језеру. Овима додајемо и потребу предузимања заштитних мјера пастрмки у Плавском Језеру и ријечи Лучи од штука и липљена, јер је липљен по наводима Д. Стевановића увелико истиснуо пастрмку. Уопште, цијело подручје Плавског Језера и његових притока захтијева одређене мјере заштите. Посебно се помиње да се у Лучи налазе највећи примјерци липљена у нашој земљи (преко 1, одн. 1,5 кг.) и да је подручје Луче уједно највише подручје гдје се липљен налази.

Што се тиче објеката геолошко-палеонтолошког, минералогско-петрографског и географског карактера и других појава у природи, поменућемо само неке које треба што прије заштитити. Овдје најприје наводимо богата налазишта ханбулошке фауне код села Бољевића близу Вирпазара која су врло интересантна са научног гледишта, а гдје је отворен мајдан за искоришћавање за грађевинске потребе, који их угрожава. Затим, блокове бре-

частих мермера разних димензија изванредне љепоте, а веома лаких за обраду код села Забрђа близу Андријевице, који су увелико употребљавају за подизање кућа, а чак и штала. Исти је случај са сличним материјалом у Јариштима и Каленици у околини Ивањграда као и у близини Колашина и Манастира морачког. Онда, у палеонтолошком погледу веома значајне локалности на Вељем и Малом Кршу и Расојевићкој Главици недалеко од Андријевице, са врло значајном фауном у научном погледу ради одређивања стратиграфске припадности седимената у том дијелу Црне Горе итд. Од пећина помињемо чувену пећину у Црвеној Стијени код села Враћеновићи, Титову Пећину код Црног Језера на Дурмитору, Липску Пећину близу Цетиња, пећину (јаму) у

Ледена пећина на Дурмитору

мјесту Дубоки До у Његушима, те неиспитану пећину код села Шас недалеко од Владимира. — Од ванредних извора у многим нашим крајевима спомињемо само врло јак извор Љутица близу великог моста на Ђурђевића Тари, који својом јачином, уливајући се у Тару, ову скоро пресијеца. У ове објекте укључујемо и наше плаже које ср на неким мјестима (Будва, Бечићи, Бар и др.), вађењем пијеска много оштећене, а остављене рупе одају примитивизам и врло неугодно дјелују. НОО-а су у задње вријеме предузи-

мали извјесне мјере у овом погледу, али стање још не задовољава, нарочито у неким случајевима.

Од природних љепота и интересантности нарочито треба навести далеко познату Боку и цијело наше Приморје са многим ванредним љепотама и особеностима, затим Скадарско Језеро, које је не само по величини, привредном значају и туристичком погледу врло важан објекат, већ и веома интересантан са научног, а посебно биолошког гледишта због његове специфичне флоре, ихтиофауне и фауне уопште, затим низ красних глечерских језера по нашим планинама, нарочито Дурмитору и Бјеласици, те Ридско Језеро које је, икао врло мало, по ријечима. Д. Стевановића, најљепше језеро у Југославији. За Скадарско Језеро треба поменути да се у њему налази позната врста рибе укљева (*Alburnus arbidus alborella*) које нема нигдје у нашој земљи, водене биљке орашак или касороња (*Trapa longicarpa ssp. scutariensis*) и лопух или лотус (*Nymphaea alba*, *Nuphar luteum*), као и ријеку птицу пеликан (*Pelicanus crispus*) кога у нашој земљи има још само на Дојранском и Преспанском језеру и у мочварама Црне Ријеке у Македонији.

Од осталих природних љепота истичемо долину Рапојане код села Вусања у плавској Општини, за коју се говори да је једна од наших најљепших и најинтересантнијих долина. Тврди се чак да ни у швајцарским, ни аустриским, ни италијанским Алпима нема долине са толико природних љепота. Затим, наводимо долину Ријеке Црнојевића, као и величанствене кањоне Мораче и Таре, те кањон Пиве, који су недавно изграђеним путевима постали лако приступачни. Кањон Таре је по својим димензијама, дужини и дубини на првом мјесту у Европи, а последице кањона ријеке Колорадо у САД најдубљи и најтипичнији кањон на свијету.

Од планинских предјела изнад Приморја треба, осим Ловћена, истаћи по љепоти подручја Орјена и Хума, а од планинских, поред Дурмитора и Бјеласице, ванредно лијепи Турјак, Чакор, Богићевицу и импозантне Комове.

Чини нам се да треба нарочито нагласити утицај који заштита природе треба да изврши у погледу туризма. Велик пораст броја и домаћих и страних туриста у Црној Гори у задње вријеме, добро организованом и спроведеном службом заштите природе, несумњиво ће још више расти, што је важно не само са привредног гледишта већ и у другом погледу.

З а к љ у ч и ц и

На основу изложенога, сматрамо да би се у погледу заштите природе у НР Црној Гори могли извући ови закључци и предложити сљедеће мјере:

а) Црна Гора обилује многобројним и разноликим природним љепотама и ријеткостима чијој заштити у ширем смислу треба што прије прићи, имајући у виду да објекти заштите природе претстављају добра која се не могу ни купити ни увести са стране, нити се њихова вриједност може новчано изразити;

б) заштита природе се не састоји само у заштити природних ријеткости нити само у заштити угрожених биљних или животињских врста појединачно или у њиховим природним заједницама, или заштити објеката и појава у природи којима пријети опасност да буду уништени, већ треба да обухвати заштиту целокупне живе и мрте природе од неконтролисаних и нерационалних привредних дјелатности, са циљем да их усклађује са еколошким принципима и захтјевима савременог друштва, као и у педузимању потребних конзерваторски и других нужних мјера које ће омогућити одржавање објеката и очување врста и њихов развој у појединим подручјима, односно очување одређених објеката на њиховим налазиштима у природи;

в) што прије донијети републички закон о заштити природе (а не само природних ријеткости), којим, поред осталог, треба прецизирати, држећи се Bourdelle-овог предлога номенклатуре, облике заштите природе и категорије објеката које треба штитити уз различите степене заштите и ограничења у њиховом коришћењу, затим питање службе заштите природе у републичким оквирима, одвајајући ту службу од службе заштите културних споменика. Мишљења смо да је нужно оснивање посебног републичког завода за заштиту природе.

Код доношења закона ускладити његове одредбе са Законом о шумама Законом о лову и Законом о слатководном рибарству, како би се избјегли сукоби закона или рјешавање истих питања преко разних закона;

г) служба заштите природе треба да укључује и научна истраживања и проучавања заштићених објеката, у коју сврху треба да користи помоћ и сарадњу са научним и стручним сарадницима завода и научних установа других народних република;

д) питање наших националних паркова, тј. одређивање њихових граница, органа управљања, режима и система заштите у њима, рјешења имовинско-правних односа у њима, вршења лова и других питања у вези с парковима, треба што темељитије проучити и што хитније донијети потребна рјешења;

ђ) с обзиром на необавијештеност и непознавање проблематике заштите природе код нас, веома важан задатак треба да чини пропаганда заштите природе. У тим питањима треба да пруже велику помоћ наша штампа, филм, народни универзитети, разна стручна друштва, заинтересоване републичке установе и друштвене организације;

е) треба поздравити и помоћи иницијативу за што скорије оснивање природњачког музеја у Титограду, као и предузети

потребне мјере за што брже проналажење и сакупљање одговарајућег материјала или објекта за тај музеј.

Ако се обезбиједи пуна сарадња и помоћ свих наведених установа, републичких органа и друштвених организација, као и народних одбора и њихових органа, онда можемо рачунати да ће се и код нас помоћи остварењу основног принципа напредне заштите природе који гласи: „Штитити природу, значи разумно је користити“.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ф. Енгелс, Дијалектика природе, Култура, 1951
2. С. Станковић, Оквир живота, Београд, 1954
3. Заштита природе, бр. 1/50, 2-3/51, 4-5/53, 6/56, 11/57, 13/58, 16/59
4. Материјали са међурепубличког савјетовања о заштити природе у Загребу 17—22 маја 1959 године
5. П. Фукарек, Национални паркови Југославије, Развој шумарства и дрвне индустрије Југославије 1945—1956 године, Београд, 1958
6. Зборник радова V Конгреса географа ФНРЈ Југославије, Цетиње, 1959 год.
7. Архива Министарства пољ. и шумарства Владе НРЦГ, Управе за шумарство и ловство НРЦГ и Секретаријата за пољ. и шумарство Извршног вијећа НРЦГ по питањима националних паркова.